

Élettörténeti narratív perspektíva és érzelemszabályozás

Pólya Tibor

MTA Pszichológiai Kutatóintézet
1132 Budapest, Victor Hugó u. 18-22.
polya@mtapi.hu

Kivonat. A cikkben meghatározom az élettörténeti narratív perspektíva fogalmát, formai variációit (visszatekintő, újraátélő és átélő formák), illetve azokat a nyelvi jegyeket, amelyek alapján azonosítható az élettörténeti narratívumban érvényesülő narratív perspektívaforma. Bemutatom az élettörténeti narratív perspektívaforma automatikus azonosítására a MorphoLogic Kft.-vel közösen kifejlesztett modult, és a modul megbízhatósági tesztjének eredményeit. Végül ismertetem az élettörténeti narratív perspektíva érzélem szabályozó funkciójának igazolására végzett vizsgálat főbb eredményeit.

Az élettörténeti narratív perspektíva meghatározása

Az élettörténeti narratívum elbeszélője – mint minden narratívum elbeszélője – rendszerint meghatározott nézőpontból mutatja be a narratívum tartalmát adó narratív elemeket (eseményeket, szereplőket és körülményeket). A nézőpont számos meghatározása közül Zubin és Hewitt (1995) deiktikus centrum elmélete alapján az élettörténeti narratívum nézőpontját az élettörténeti narratívum deiktikus centrumával azonosítom. Jelen megközelítés szerint az élettörténeti narratív perspektíva relációs fogalom, amely a deiktikus centrum és a narratív elemek közötti kapcsolatra vonatkozik. Ezt a kapcsolatot a deiktikus centrum és a narratív elemek idői elhelyezése alapján határozom meg, mivel a narratív struktúra a deiktikus centrum és a narratív elemek idői elhelyezését is magában foglalja. Azt feltételezve, hogy a deiktikus centrum és a narratív elemek idői elhelyezése két értéket vehet fel (múlt versus jelen) az élettörténeti narratív perspektíva három formája írható le (visszatekintő, újraátélő és átélő formák).

A deiktikus centrum és a narratív elemek idői elhelyezésének két alapvető módja különböztethető meg a narratív szövegben, az elbeszélőtől független illetve az elbeszélőtől függő mód. Az első esetben az elbeszélő személy a saját idői elhelyezésétől függetlenül adja meg a narratív elem idői elhelyezkedését. A második esetben az elbeszélő személy a saját idői elhelyezéséhez képest határozza meg a narratív elem idői elhelyezkedését. Az élettörténeti narratív perspektíva nyelvi meghatározásának alapja az, hogy szisztematikus megfelelés van az egyes formák és aközött, hogy a deiktikus centrum a narratív elemhez közeliként vagy távoliként lokalizált. Visszatekintő forma érvényesülése esetén a deiktikus centrum a narratív elemhez képest időben távoliként lokalizált, míg újraátélő és átélő formák érvényesülése esetén a deiktikus centrum a narratív elemhez képest időben közeliként lokalizált. Az élettörténeti narratív perspek-

tívaformák nyelvi meghatározása a nyelvi jegyek öt csoportjára terjed ki: idő, személy és hely deixis, az egyes narratív perspektívaformákhoz kapcsolódó kifejezések (dátumra utaló kifejezések, indulatszavak és a szubjektív modalitás kifejezései), és a mondat módja.

Az élettörténeti narratív perspektíva pszichológiai funkciója

A pszichológiai funkció korábbi vizsgálatai (Pólya, 2003; Pólya, László, és Forgas, 2004) azt mutatták, hogy az élettörténeti narratív perspektívának az elbeszélő személy aktuális érzelmi állapotának szabályozásában van szerepe. Visszatekintő narratív perspektívaforma érvényesítése esetén az elbeszélő személy aktuális érzelmi állapota koherens és alacsony intenzitású. Újraátélő és átélő narratív perspektívaformák érvényesítése esetén kevésbé koherens és magasabb intenzitású az elbeszélő személy aktuális érzelmi állapota. Ugyanakkor fontos különbség, hogy az átélő forma érvényesítése lehetőséget ad a narratív elemekhez kapcsolódó tapasztalatok minőségének megváltoztatására, így negatív események elbeszélésekor az elbeszélő személy aktuális érzelmi állapota pozitív minőségű. Az újraátélő forma érvényesítésekor azonban nincs lehetőség a minőség megváltoztatására, így negatív események elbeszélésekor az aktuális érzelmi állapot minősége is negatív.

Amennyiben az élettörténeti narratív perspektíva hatékonyan befolyásolja az elbeszélő személy aktuális érzelmi állapotának minőségét, feltehető, hogy a narratív perspektívaformák érvényesítése az érzelemszabályozás vonás jellegű jellemzőivel is kapcsolatban van.

Vizsgálatok

A narratív perspektíva modul reliabilitásának vizsgálata

A modul megbízhatóságát két módon vizsgáltam. 20 homoszexuális férfi ($M=30.80$, $SD=8.66$) és 20 IVF kezelésben résztvevő nő ($M=34.25$, $SD=3.96$) narratív interjújából 130 élettörténeti narratívumot választottam ki (15 700 tagmondat, 68 320 szó), amelyekben az élettörténeti narratív perspektívaformát kézzel és a narratív perspektíva modullal is kódoltam. A narratív perspektívaformák kézi és gépi kódjainak abszolút gyakorisága közötti korreláció a visszatekintő forma esetében $r_v=0.814$, $p < 0.01$, újraátélő forma esetében $r_0=0.602$, $p < 0.01$, végül az átélő forma esetében $r_A=0.472$, $p < 0.01$.

A szöveg minta 1 élettörténeti narratívumán (210 tagmondat, 790 szó) részletesebb elemzést is végeztem. A modul az érvényesülő narratív perspektíva formák 57.3 %-át kódolja helyesen. A visszatekintő forma azonosításában a legsikeresebb a modul (76.8%), ezt követi az újraátélő forma (49.1%), és az átélő forma azonosításában a leggyengébb (46.1%).

A reliabilitás vizsgálatok alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a narratív perspektíva modul megbízhatósága közepes szintű.

Az élettörténeti narratív perspektíva érzélem szabályozó funkciójának validitása

A vizsgálatban 83 személy (29 férfi és 54 nő két életkori csoportból: 18-35 és 45-60 éves) vett részt. A résztvevők 6-6 élettörténeti narratívumot beszéltek el (első emlék, teljesítmény, veszteség, félelem, jó és rossz kapcsolati narratívum). Az érzelmi szabályozás vonás jellegű jellemzőinek vizsgálatára a Vonás Meta-Hangulat Skála (Salovey, et al., 1995) tisztaság faktorát, a Személyiség Jellemzők Kérdőív (Caprara, et al., 1993) érzelmi és impulzus kontroll faktorait, és a Tematikus Appercepciók Teszt történetei alapján kódolt érzelmi labilitást használtam. A személyek depresszióját a Beck Depresszió Kérdőívvel vizsgáltam. Az elemzésekben az élettörténeti narratív perspektívaformák relatív gyakoriságával számoltam, amelyet az adott forma előfordulásának és a három forma összes előfordulásának hányadosaként kaptam.

A nemek között nem várunk különbséget az egyes narratív perspektívaformák előfordulásában. Az elvárás igazolónan nincs különbség a férfi és női résztvevők között az egyes élettörténeti narratív perspektívaformák relatív gyakoriságában.

Az életkor alapján azonban várhatóan jelentkeznek különbségek. Mivel felnőtt személyek több eseményt idéznek fel az identitás kialakítása szempontjából fontos fiatal felnőtt kor időszakából, mint más élettörténeti szakaszokból, valószínű, hogy a fiatal résztvevők viszonylag friss eseményeket, az idősebb résztvevők viszont inkább távolabbi eseményeket idéznek fel. Az idősebbeknek feltehetően több alkalmuk volt az esemény elbeszélésére, és ez által az esemény jelentésének meghatározására. Ennek alapján az átélő forma ritkább előfordulását várhatjuk, mivel ez a forma a történet átalakításában vesz részt. Az idősebbek ugyanakkor egyre inkább az események érzelmi összetevőire figyelnek, ezért azt is várhatjuk, hogy gyakrabban érvényesítenek újraátélő formát. Az eredmények mindkét elvárást igazolják. Az idősebb személyek ritkábban érvényesítenek átélő narratív perspektíva formát ($t_{(81)}=2.04$, $p < 0.05$) és gyakrabban érvényesítenek újraátélő formát ($t_{(81)}=2.54$, $p < 0.05$), mint a fiatalabb személyek.

Az élettörténeti narratívum témája szerint szintén nem várunk különbséget az élettörténeti narratív perspektívaformák előfordulásában. Az élettörténeti narratívum témájától való függetlenséget megerősítően az első emlék, teljesítmény, veszteség, félelem, illetve jó és rossz kapcsolati narratívumokban nincs eltérés a narratív perspektívaformák relatív gyakoriságában.

A pozitív és a negatív eseményeket elbeszélő élettörténeti narratívumok között azonban lehet különbség. Pozitív esemény elbeszélője feltehetően növelni, negatív esemény elbeszélője pedig feltehetően csökkenteni kívánja az eseményhez kapcsolódó érzelmek intenzitását. Pozitív esemény elbeszélője ezért várhatóan több újraátélő és kevesebb visszatekintő és átélő narratív perspektívaformát érvényesít, mint a negatív esemény elbeszélője. A visszatekintő és újraátélő formák relatív gyakorisága megfelel az elvárt mintázatnak, de az eltérés egyik esetben sem szignifikáns.

Az érzélem szabályozás kérdőívvel mért jellemzői és az élettörténeti narratív perspektívaformák előfordulása között számos összefüggés támogatja az élettörténeti

narratív perspektíva érzelem szabályozó funkcióját. A visszatekintő narratív perspektívaforma alacsony érzelmi intenzitását a depresszió és a jelentésteliség faktoron jelentkező összefüggések igazolják. Azok a személyek, akik alacsony pontszámot érnek el a depresszió ($t_{(81)}=1.87$, $p < 0.10$) és jelentésteliség ($t_{(81)}=1.77$, $p < 0.10$) faktoron, és így a rájuk jellemző érzelmi intenzitás is alacsonyabb, több visszatekintő narratív perspektívaformát érvényesítenek, mint akik magas pontszámot érnek el ezen a két faktoron. Ugyanakkor az érzelmi kontroll faktoron magas pontszámot elért személyek az elvárásokkal ellentétesen kevesebb visszatekintő formát érvényesítenek, mint az érzelmi kontroll faktoron kevesebb pontszámot elért személyek ($t_{(81)}=1.76$, $p < 0.10$).

Az újraátélő narratív perspektívaforma magas érzelmi intenzitását szintén a depresszió faktoron jelentkező különbség támasztja alá. Annak megfelelően, hogy a depresszióhoz magasabb érzelmi intenzitás kapcsolódik, a depresszió kérdőívén magas pontszámot elért személyek több újraátélő formát érvényesítenek, mint a kevésbé depressziós személyek ($t_{(81)}=2.62$, $p < 0.05$).

Az átélő narratív perspektívaforma átalakító szerepét is támogatják az eredmények. Az érzelmileg labilisabb személyek gyakrabban érvényesítenek átélő formát, mint az érzelmileg kiegyensúlyozottabb személyek ($t_{(81)}=1.84$, $p < 0.10$). Ugyanakkor a megérthetőség faktoron magas pontszámot elért személyek, akik az eseményeket koherens struktúrában észlelik több átélő formát érvényesítenek, mint a kevesebb pontszámot elért személyek ($t_{(81)}=2.08$, $p < 0.05$).

A vizsgálat eredményeit összefoglalva azt állapíthatjuk meg, hogy az élettörténeti narratív perspektíva és az érzelem szabályozás vonás jellegű jellemzői között talált összefüggések nagy része támogatja az élettörténeti narratív perspektíva érzelem szabályozó funkciójának validitását.

Hivatkozások

1. Antonovsky, A. (1987). *Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well*. Jossey-Bass, San Francisco.
2. Caprara, G., Barbaranelli, C., Borgogni, L., & Perugini, M. (1993). The "Big Five Questionnaire": A new questionnaire to assess the Five Factor Model. *Personality and Individual Differences*, 15(3), 281-288.
3. Pólya, T., László, J., & Forgás, J.P. (2004) Making sense of life stories: The role of narrative perspective in communicating hidden information about social identity and personality, *European Journal of Social Psychology*. (megjelenés alatt)
4. Pólya T. (2003). *Az élettörténet narratív perspektívája és az elbeszélő személyi identitás állapotának minősége*. Ph.D. disszertáció, PTE BTK, Pécs.
5. Salovey, P., Mayer, J.D., Goldman, S.L., Turvey, C., & Palfai, T.P. (1995). Emotional attention, clarity, and repair: Exploring emotional intelligence using the Trait Meta-Mood Scale. In J.W. Pennebaker *Emotion, disclosure, and health*. (pp. 125-154). American Psychological Association, Washington, D.C.
6. Zubin, D.A., & Hewitt, E.L. (1995). The deictic center: A theory of deixis in narrative. In J.F. Duchan, G.A. Bruder, & L.E. Hewitt (eds), *Deixis in narrative. A cognitive science perspective*. (pp. 129-155). Lawrence Erlbaum, Hillsdale.